

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 13ΗΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1978

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΜΙΧΑΗΛ ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ ΒΙΒΛΙΩΝ

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Γ. Μυλωνᾶς** παρουσιάζων τὰ βιβλία : 1) G. Clerk, V. Karageorghis, E. Lagarce, J. Leclant, Fouilles de Kition, II. Objects Égyptiens et Égyptisants, 1976. 2) Maria Giulia Guzzo Amadasi et Vassos Karageorghis, Fouilles de Kition. III. Inscriptions phéniciennes, 1977. 3) Jean des Gagniers et Vassos Karageorghis Vases, et figurines de l'Âge du bronze à Chypre, 1976, εἶπε τὰ ἑξῆς :

Ὁ Δρ. Βάσος Καραγεώργης, ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας καὶ Διευθυντὴς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Κύπρου, ἐξακολουθεῖ νὰ κατέχη ἐπαξίως τὸ προσκλήριον τῆς διεθνοῦς ἐπιστημονικῆς προσπαθείας εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ἔρευναν, παρ' ὅλας τὰς ἀντιξοότητες καὶ τὴν ἀτομικὴν του σταυροφορίαν διὰ τὰ δίκαια καὶ τὴν τύχην τῆς μαρτυρικῆς νήσου. Κατόπιν εἰσηγήσεώς του ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία τῆς Ἑλληνικῆς Κύπρου ἀπεφάσισε τὴν τμηματικὴν μελέτην καὶ ἔκδοσιν τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν μεγάλων ἀνασκαφῶν, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσιπενταετίαν, χωρὶς νὰ ἀναμείνῃ τὴν ὁλοκληρωτικὴν τῶν χώρων ἐξερεύνησιν. Ἀρχαιολόγοι ἀπὸ διαφόρους χώρας εἰδικευμένοι εἰς τὰ τῆς Κυπριακῆς Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας προσεκλήθησαν νὰ μετὰσχουν τοῦ γιγαντιαίου τούτου ἔργου. Ἀποτέλεσμα, ἡ ἔκδοσις ἐντὸς τῆς τελευταίας διετίας τεσσάρων τόμων περιγραφικῶν λειψάνων ἀνευρεθέντων εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Κιτίου.

Εἰς τὸν πρῶτον τόμον περιεγράφησαν ὑπὸ τοῦ Δρος Καραγεώργη οἱ τάφοι τοῦ Κιτίου τῆς πρωτοχαλκῆς ἐποχῆς. Τὸν τόμον τοῦτον παρουσίασα πρὸ διετίας εἰς τὴν Ἀκαδημίαν. Ὁ δεῦτερος τόμος — Fouilles de Kition, Objects Égyptiens et Égyptisants, ὑπὸ G. Clerk, V. Karageorghis, E. Lagarce καὶ

J. Leclant, ἐκυκλοφορήθη εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 1977 (σ. 290 καὶ πίν. 33). Κατὰ τὸ διάστημα τὸ μεταξὺ τῆς ἐκδόσεως τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου τόμου ἐτυπώθη εἰς Quebec τοῦ Καναδᾶ καὶ ἐκυκλοφορήθη ἴδιος τόμος περὶ τῶν Κυπριακῶν ἀγγείων τῆς Χαλκῆς Ἐποχῆς ὑπὸ τοῦ Jean des Gagniers καὶ Vassos Karageorghis (σ. 57 καὶ πίν. 63). Πρὸς τὸ τέλος τοῦ 1977 ἐτυπώθη εἰς Λευκωσίαν καὶ ἐκυκλοφορήθη ὁ τρίτος τόμος τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Κιτίου, τιτλοφορούμενος *Inscriptions phéniciennes*, ὑπὸ τῆς Maria Giulia Guzzo Amadasi καὶ τοῦ Βάσου Καραγεώργη (σ. 228 καὶ πίν. 28). Ἡ περιγραφή, μὲ πλήρη βιβλιογραφίαν, τῶν ἐξ Αἰγύπτου ἀντικειμένων, τῶν Κυπριακῶν ἀγγείων καὶ τῶν ἐπιγραφῶν, ἐγένετο κατὰ τρόπον ὑποδειγματικὸν ὑπὸ τῶν συνεργασθέντων ξένων ἀρχαιολόγων. Ἡ περιγραφή τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τῆς στρωματογραφίας, ἡ εἰς αὐτὴν τοποθέτησις ἐκάστου ἀντικειμένου καὶ αἱ γενικαὶ παρατηρήσεις ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ κ. Καραγεώργη κατὰ τρόπον σαφῆ καὶ πλήρη, ἀκόμη ἀνασυνεκροτήθη καὶ ἡ γενικὴ ἱστορία τῆς ζωῆς τοῦ Κιτίου.

Εἰς τὸν δεύτερον τόμον περιγράφονται 106 σκαραβαῖοι καὶ 2 σφραγίδες, 84 περίαπτα καὶ εἰδῶλια τύπου Αἰγυπτιακοῦ ἢ Αἰγυπτιαζόντος καὶ φιαλίσχημον ἐκ φαγεντιανῆς ἀγγεῖον, ὕψους μόλις 7 ἐκ. Ἡ περιγραφή τοῦ ἀγγείου τούτου δίδει τὴν εὐκαιρίαν μελέτης παρομοίων ἐκ φαγεντιανῆς ἀγγείων κατεσπαρμένων εἰς διάφορα Μουσεῖα καὶ προερχομένων κυρίως ἐκ Ρόδου. Τὰ εὐρήματα αὐτὰ ἀποδεικνύουν τὴν στενὴν ἐπικοινωνίαν τοῦ Κιτίου μὲ τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐπικυροῦν τὰς στενὰς ἐμπορικὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ.

Αἱ περισσότεραι τῶν φοινικικῶν ἐπιγραφῶν, αἱ ὅποια περιλαμβάνονται εἰς τὸν τρίτον τόμον, ἐπὶ συνόλου 130 αἱ 116, συνελέγησαν καὶ ἐδημοσιεύθησαν τὸ πρῶτον εἰς τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνος καὶ πρὸ τῶν μεγάλων ἀνασκαφῶν. Ἐπαναδημοσιεύονται ὅμως πλήρως καὶ πάλιν κατὰ σαφῆ καὶ πλήρη ἐπιστημονικὸν τρόπον καὶ παρέχουν πολλὰς λεπτομερείας διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν θρησκείαν τῶν κατοίκων τοῦ Κιτίου τῆς φοινικικῆς περιόδου.

Δι' ἡμᾶς ἴσως μεγαλυτέρας σημασίας εἶναι τὰ στοιχεῖα τὰ ὅποια δημοσιεύονται διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Κιτίου. Ὡς ἐτόνισεν ὁ Δρ. Καραγεώργης, ἡ γεωγραφικὴ θέσις τῆς Κύπρου, εἰς τὸ κατώφλιον τῆς Ἑγγυῆς Ἀνατολῆς, μεταξὺ Αἰγύπτου, Μ. Ἀσίας καὶ Συρίας, ἠνύνησε μίαν ἀπ' εὐθείας ἐπικοινωνίαν μὲ τὰ μεγάλα κέντρα τῶν ἀρχαίων πολιτισμῶν. Τοῦτο εἶναι ἐξ ἴσου ἀληθὲς διὰ τὸ Κίτιον, τὴν κοσμοπολιτικὴν αὐτὴν πόλιν τῆς νοτιοανατολικῆς ἀκτῆς τῆς νήσου. Ἐπὶ πέντε αἰῶνας, ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 9ου π. Χ. μέχρι τοῦ 312 π. Χ., ἡ πόλις

τοῦ Κιτίου ἔμεινεν ὑπὸ φοινικικὴν κατοχὴν καὶ κατὰ τὸν 9ον καὶ 8ον αἰῶνα ἐμπορικῶς, διὰ τῆς ἐξαγωγῆς χαλκοῦ καὶ χαλκίνων σκευῶν, ἐκυριαρχήσῃ τῆς ἀνατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου. Βεβαίως ἀπὸ τοῦ ὀγδόου αἰῶνος οἱ Φοίνικες τοῦ Κιτίου εἶχον νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν ἐπιτυχῇ ἀντίπραξιν τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων καὶ ἐμπόρων, ἀλλὰ τὸ ἐμπόριον τοῦ χαλκοῦ τοὺς ἔδιδε πολλὰ πλεονεκτήματα.

Ὅχι μόνον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀλλὰ καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας τὸ Κίτιον — εἰς τὴν θέσιν τῆς σημερινῆς Λάρνακος — ἦτο γνωστὸν ὡς φοινικικὴ πόλις. Μέχρι τοῦ 1959 ἐπιστεύετο ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς πόλεως ἀνῆρχετο εἰς τὸν 9ον π. Χ. αἰῶνα, αἱ ἀνασκαφαὶ ὅμως τοῦ κ. Καραγεώργη τῶν ἐτῶν 1962-1977, ἐνεργηθεῖσαι εἰς δύο περιοχὰς — I καὶ II — ἀπέδειξαν ὅτι ἤδη ὁ χῶρος κατῳκεῖτο κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τοῦ χαλκοῦ τοῦλάχιστον, ἥτοι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς 13ης ἑκατονταετίας π. Χ.. Καὶ λέγομεν τοῦλάχιστον, διότι εἰς τὴν περιοχὴν εὐρέθησαν καὶ τάφοι ἀνήκοντες εἰς τὴν πρώιμον περίοδον τοῦ χαλκοῦ. Εἰς τὴν περιοχὴν I εὐρέθησαν κατάλοιπα κατοικιῶν καὶ τάφων, ἐν δὲ εἰς τὴν περιοχὴν II, ἡ ὁποία ἀνεσκάφη πληρέστερον, εὐρέθησαν τὰ κατάλοιπα ναῶν, ἀποδεικνύοντα ὅτι ἡ περιοχὴ II ἦτο ἱερὸς χῶρος, ἀφιερωμένος εἰς τὰς θεότητας τὰς προστατρίας τῶν μεταλλουργικῶν ἔργων τῆς πόλεως. Πρὸς τὸ τέλος τοῦ 13ου αἰῶνος ἡ πόλις αὕτῃ τοῦ Κιτίου μὲ τὰ ἱερά της κατεστράφη, ὅπως καὶ ἄλλαι πόλεις τῆς Κύπρου. Ἀλλὰ ἐκτίσθη ἀμέσως καὶ προφανῶς ἀπὸ Ἀχαιούς, οἱ ὅποιοι ἤρχισαν νὰ ἐγκαθίστανται μονίμως εἰς τὸ Κίτιον καὶ πρὸ τῆς καταστροφῆς. Ἡ νέα πόλις εἶχε καθαρῶς χαρακτηρῆα ἀχαϊκόν· τότε ἐτεichίσθη μὲ κυκλώπειον τεῖχος, οἱ ναοὶ ἐπανεκτίσθησαν, μεγάλα δημόσια κτίρια ἀνηγέρθησαν, καὶ ἀντὶ πλινθίων οἰκοδομῶν τώρα ἔχομεν λιθίνας κατασκευάς. Πολιτιστικὰ στοιχεῖα μυκηναϊκὰ ἀποδεικνύουν τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Ἀχαιῶν, ἰδίως ἀγγεῖα χαρακτηριστικοῦ τύπου III c - 1, τὰ ὅποια πρὸς τούτοις παρέχουν σαφεῖς χρονολογικὰ ὄρια. Οἱ κάτοικοι ὅμως διετήρησαν καὶ παραδοσιακὰ στοιχεῖα. Ἡ ἀνάμειξις τῶν στοιχείων ἀποδεικνύεται σαφῶς ἀπὸ ἐπιγραφὴν Κυπρο-μυκηναϊκὴν ποὺ εἶναι χαραγμένη εἰς εἰδώλιον ἀπὸ ἐλεφαντοστοῦν. Ἀκόμη ἀνευρέθησαν καὶ κέρατα καθοσιώσεως, χαρακτηριστικὰ τῆς μυκηναϊκῆς λατρείας ὑποδεικνύοντα τὴν ἱερότητα τῶν κτιρίων. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἀποδεικνύουν τὴν παρουσίαν καὶ ἐγκατάστασιν τῶν Ἀχαιῶν εἰς τὸ Κίτιον, ἀκόμη δὲ ὁ ἱερὸς τοῦ χῶρος, χρονολογούμενος εἰς τὸ δεύτερον ἡμῖς τοῦ 13 π. Χ. αἰῶνος, εὐρίσκει παράλληλον εἰς τὸν λατρευτικὸν χῶρον τῶν Μυκηνῶν.

Μία δευτέρα καταστροφὴ τῆς πόλεως εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 12 αἰ. π. Χ., ἴσως ἀπὸ τοὺς λεγομένους λαοὺς τῆς θαλάσσης, ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ κατάλοιπα,

ἀμέσως ὅμως ἡ πόλις ἐπανεκτίσθη. Ἡ δευτέρα αὐτὴ φάσις τῆς πόλεως συνδέεται μὲ δευτέραν κάθοδον ἀποίκων Ἀχαιῶν ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν Κρήτην. Μέχρι τῶν μέσων τοῦ 11^{ου} αἰῶνος ἡ ζωὴ συνεχίσθη ἄνευ ἄλλων περιπετειῶν καὶ ἡ πόλις ἀπελάμβανε περίοδον εὐημερίας καὶ πολιτιστικοῦ ὄργασμοῦ. Ἀλλὰ περὶ τὸ 1050 ἡ πόλις τῶν Ἀχαιῶν καὶ πάλιν κατεστράφη ἴσως ὑπὸ σεισμοῦ. Τότε ἐγκατελείφθησαν καὶ ἄλλαι πόλεις τῆς Κύπρου, ἀλλὰ τὸ Κίτιον ἀνθρωποδομήθη καὶ ὑπῆρχε μέχρι τοῦ 1000 π.Χ., ὁπότε ἐγκατελείφθη καὶ τὰ κατάλοιπα του ἐκαλύφθησαν ἀπὸ στρῶμα ἀλουβιακῆς ἱλύος.

Πρὸς τὰ μέσα τοῦ 9^{ου} αἰῶνος φαίνεται ὅτι τὸ Κίτιον ἐκ νέου κατωκλήθη, ἀλλὰ αὐτὴν τὴν φορὰν ὑπὸ Φοινίκων ἐκ Τύρου. Οἱ νέοι κάτοικοι ἔδειξαν μέγαν σεβασμὸν πρὸς τὰ κατάλοιπα τῶν ἀρχαιοτέρων ναῶν καὶ τοῦ ἱεροῦ χώρου, συνέλεξαν μὲ προσοχὴν τὰ διάφορα ἀντικείμενα, τὰ ὅποια εὗρεθῆσαν εἰς τὰ δάπεδά των, καὶ τὰ ἀπέθεσαν προσεκτικὰ εἰς βόθρους ἢ σκάμματα - ἀποθέτας εἰδικῶς ἀνορυχθέντα. Εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαιοτέρου κεντρικοῦ ἱεροῦ ἵδρυσαν ἰδικόν των ναόν, ὃ ὅποῖος ἀργότερον ἀνεστηλώθη καὶ ἔγινεν ὁ μέγας ναὸς τῆς Φοινικικῆς Ἀστάρτης, εἰς τὸ ἄδυτον τοῦ ὁποίου ἐφυλάττετο τὸ περίφημον ἄγαλμα τῆς Θεᾶς. Ἡ ἀνεύρεσις πινακίου ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔχει χαραχθῇ μακρὰ φοινικικὴ ἐπιγραφή, δημοσιευομένη εἰς τὸν III τόμον, ἀποδεικνύει πλήρως τὴν ἱερότητα τοῦ χώρου καὶ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ναοῦ εἰς τὴν Ἀστάρτην. Κατὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ναοῦ, τὰ ἀνευρεθέντα ἀρχαιότερα σκεύη καὶ ἀντικείμενα ἐτέθησαν εἰς βόθρους, ὅπως καὶ προηγουμένως. Ἡ δευτέρα περίοδος τοῦ ναοῦ τῆς Ἀστάρτης ἀπεδείχθη μακροτέρα καὶ σπουδαιότερα. Ἡ πόλις τοῦ Κιτίου, ὥς καὶ ἡ νῆσος ὅλη, κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων τὸ 709 π.Χ., ἀλλὰ οἱ κατακτηταὶ ἔδωσαν σχετικὴν αὐτονομίαν εἰς τοὺς κατοίκους καὶ τὸ Κίτιον καὶ μετὰ τὴν κατάκτησιν ἐκυβερνᾶτο ἀπὸ φοινικικῆς καταγωγῆς βασιλεῖς.

Τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Ἀσσυρίων διεδέχθη ἡ τῶν Περσῶν. Οἱ Φοίνικες κάτοικοι τοῦ Κιτίου συνειργάσθησαν μὲ τοὺς Πέρσας καὶ ἠῤῥησαν τὰς ἐμπορικὰς των δοσοληψίας εἰς τὴν ἀνατολικὴν λεκάνην τῆς Μεσογείου. Κατὰ καιροὺς ἐδημιουργήθησαν ἀποθέται, εἰς τοὺς ὁποίους κατέθεταν τὰ ἀχρηστευθέντα ἀντικείμενα τοῦ ἱεροῦ χώρου. Μεταξὺ τούτων εὗρεθῆσαν πολλὰ τεμάχια ἀττικῶν ἀγγείων ἐπιμαρτυροῦντα τὴν στενὴν ἐπικοινωνίαν των μὲ τὸν ἑλλαδικὸν χῶρον. Γνωρίζομεν ὅτι οἱ Φοίνικες εἶχον ὀργανωθῇ εἰς κοινότητα εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ τὸ 333/2 ἐζήτησαν ἄδειαν νὰ ἱδρύσουν εἰς τὸν λιμένα ἐκείνον ναὸν τῆς Ἀφροδίτης. Ἡ φοινικικὴ περίοδος τοῦ Κιτίου ἐτελείωσε τὸ 312 π.Χ., ὅτε Πτολεμαῖος ὁ Α' ἐφόνευσεν τὸν τελευταῖον Φοίνικα βασιλέα Pumiethon καὶ ἔκαυσεν τὸν φοινικικὸν ναόν.

Εἰς τοὺς βόθρους τοὺς ὀρυχθέντας κατὰ καιροὺς ὑπὸ τῶν Φοινίκων εὐρέθησαν τὰ ἀντικείμενα, εἰδώλια, σκαραβαῖοι κ.λπ., τὰ ὅποια περιγράφονται εἰς τὸν 2ον τόμον τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Κιτίου. Καμμία ὅμως ἐπιγραφή δὲν εὐρέθη εἰς τοὺς βόθρους, αἱ δὲ δημοσιευόμεναι εὐρέθησαν εἰς διάφορα τῆς νήσου μέρη.

Ἐκ τῆς ὅλης ἀνασυγκροτηθείσης ἱστορίας τοῦ Κιτίου ὑπὸ τοῦ Δρος Καραγεώργη ἀποδεικνύεται ἡ δημιουργία πόλεως εἰς τὴν περιοχὴν του ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν πρὸς τὰ μέσα τῆς 13ης π. Χ. ἑκατονταετίας. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ἐκείνης συνέχισαν τὸν πολιτιστικὸν ρυθμὸν, τὸν ὅποιον προηγουμένως εἶχον εἰσαγάγει ἔμποροι καὶ ἄποικοι ἐκ τῆς μυκηναϊκῆς περιοχῆς πού εἶχον ἐγκατασταθῇ σπορικῶς εἰς τὴν Κύπρον.

Ἡ ἐπιστήμη πρέπει νὰ εἶναι εὐγνώμων εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ὑπηρεσίαν τῆς Κύπρου, ὥς καὶ εἰς τὸν διευθυντὴν αὐτῆς κ. Β. Καραγεώργην διὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς δημοσιεύσεως τῶν εὐρημάτων τοῦ Κιτίου καὶ διὰ τὴν ἐπιλογὴν συνεργατῶν διεθνοῦς φήμης καὶ μεγάλης ἱκανότητος, πρὸς ταχύτεραν ὑλοποίησιν τῆς ἀποφάσεως. Καὶ εἰς τοὺς συνεργάτας ὀφείλονται χάριτες διὰ τὰς λαμπρὰς μελέτας των καὶ τὴν συμβολὴν των εἰς μίαν σχεδὸν πρωτότυπον προσπάθειαν ἐρεῦνης.